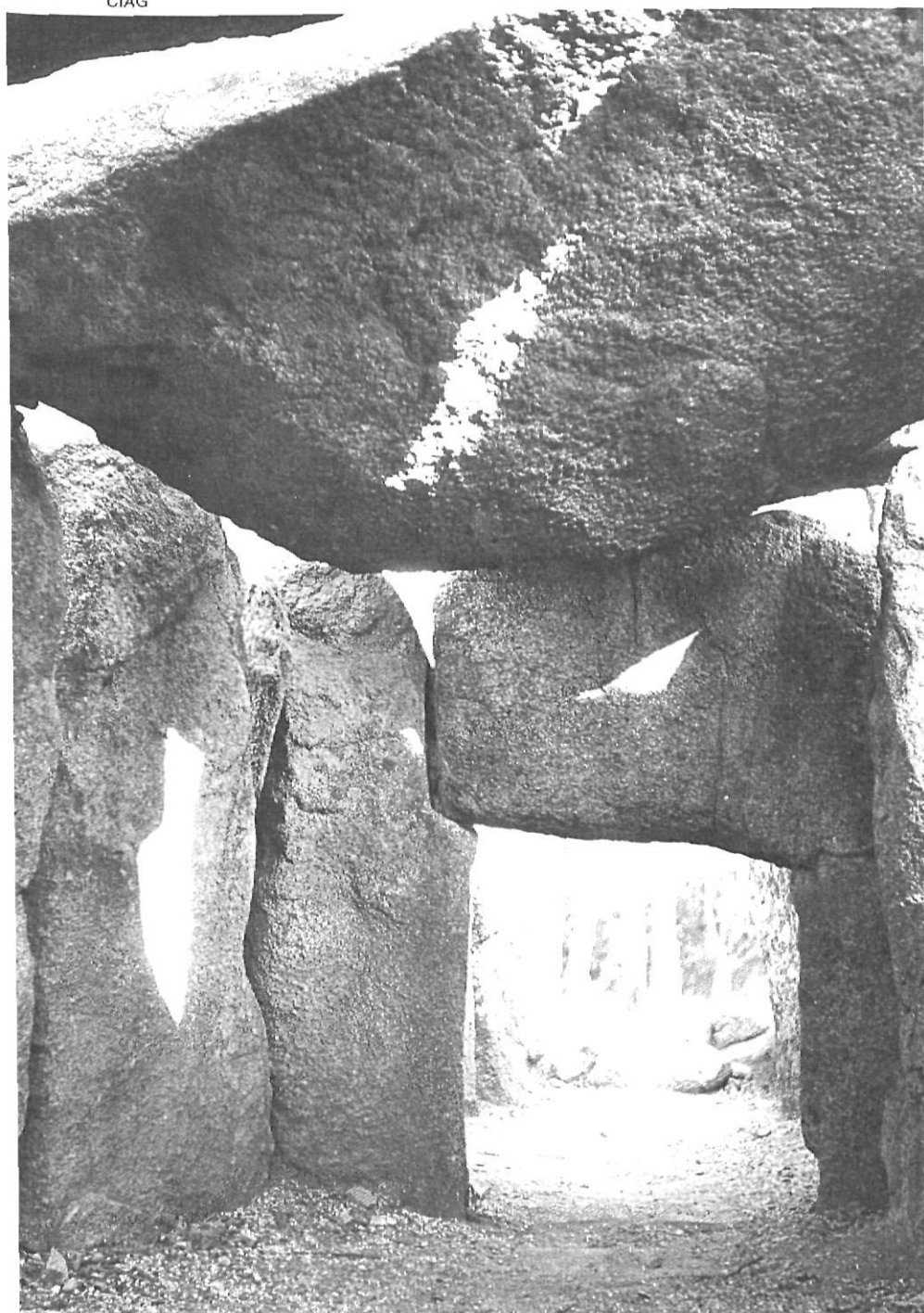

La presència megalítica

CIAG

Romanyà de la Selva: "Cova d'en Dayna". Detall de la porta que separa la cambra funerària de les galeries. Vista des de l'interior de la cambra.

ENRIQUETA PONS I BRUN

Amb el terme *Megalitisme* (= *pedra grossa*) s'engloben totes les construccions fetes amb grans blocs de pedra, realitzades a partir del Neolític Mitjà fins al començament de l'Edat del Bronze (3000-1500 aC.). No fa referència a un període concret, sinó més aviat a un fenomen cultural que evoluciona i que es tracta especialment de "monuments funeraris". Cal diferenciar-lo del *Calcolític* (= aprenentatge del coure), que és un període concret que té lloc en una etapa recent del Megalitisme i començament de l'Edat dels Metalls. (2200-1500).

Dos grups de monuments

Aquests monuments funeraris construïts amb grans lloses poden dividir-se en dos grans grups, per la seva grandària, construcció i significació:

1. *Les cistes megalítiques*, de dimensions no superiors als 3 metres, i on la base de la construcció i el llit dels enterrats és la roca dura rebaixada. La inhumació s'efectuaria des de la llosa de coberta i reservaria un nombre molt limitat de morts (individual o familiar). La cronologia és encara dubtosa, però noves investigacions diuen que poden ser de les més antigues i paral·leles als sepulcres de corredor. N'hi ha manifestacions a les Gavarres.
2. *Els grans sepulcres megalítics*, anomenats *dòlmens* (lèxic celta) o *megalits* (lèxic grec). Els dòlmens es construïen a l'aire

lliure, sobré el subsòl, i eren de dimensions més grans; tot i que no requerien uns principis arquitectònics importants, sí que calia una organització col·lectiva i una direcció personal per adquirir un equilibri entre les lloses. La cambra funerària estava coberta per una llosa tan pesant, que la inhumació no podia efectuar-se des de dalt.

N'hi ha diversos tipus de construcció, relacionats amb el temps, l'origen i l'espai. Així tenim:

- a.- Els *sepulcres de corredor*
- b.- Les *galeries catalanes* (dites també galeries cobertes)
- c.- Les *cambres simples* (dites també dòlmens simples)

Com a monument funeràri que era el dolmen, cal saber que el seu ritual tenia com estima la monumentalitat, la senyalització de l'enterrament, l'orientació i la limitació. La inhumació col·lectiva, únic ritual funeràri emprat en aquesta classe d'enterrament, vindria lligada a una relació social de consanguinitat. Els coneixements tècnics que podem deduir han de respondre a una organització social hieràtica, on el pes de la religió i el poder hi estarien força arrelats.

Tot això i la posició d'aquests monuments funeràris (concentracions específiques, orientació geogràfica) fan pensar cada vegada més que un dolmen no anava mai sol, sinó que demana altres monuments —funeràris o no— que es concentren en un territori i que el fan propi per a l'establiment de les

seves pràctiques religioses i culturals, difícils d'abordar.

Els monuments funeràris, de caire megalític o no, localitzats a les Gavarres i les seves curioses concentracions territorials fan pensar en això. Calen excavacions i investigacions arqueològiques possiblement fora d'aquestes construccions, i aleshores possiblement tindriem la resposta.

A la protecció d'un monument funeràri megalític caldria afegir la conservació no solament de l'espai que ocupa un dolmen complet —cambra i túmul—, sinó també una extensió considerable d'un territori, el qual per als nostres avantpassats era sagrat, religiós i d'ús comunitari.

Remarquem la possibilitat que aquests monuments estarien relacionats amb *menhirs* —pedres verticals clavades—, i que solen trobar-se en terreny dolmènic. Encara que a vegades molt distanciat, hom els té com a elements que devien jugar un paper important per a reunions i concentracions de caire religiós, i possiblement limitaven un lloc sagrat.

Tres agrupacions megalítiques

Atès que el fenomen megalític és d'origen pirinenc oriental i marítim i la configuració allargassada de les Gavarres s'estén des de la costa, entre Palafrugell i Sant Feliu de Guíxols fins al pla de Girona, no és gens estrany que totes les manifestacions de caire megalític de les Gavarres estiguin localitzades a la zona oriental i per ara es desconeix

la seva presència a la zona central i nòrdico-occidental.

Dins aquesta manifestació, o més ben dit, dins una problemàtica arqueològica que fa referència a un tipus d'enterrament d'inhumació i col·lectiu (familiar o social), distingim tres agrupacions ben definides geogràficament:

1.- *Grup de Fitor i rodalies*. Es distingeix per la presència de galeries catalanes (o galeries cobertes). El seu subsòl és d'origen paleozoic i està compost de roques metamòrfiques de caire esquistós, la qual cosa origina fàcilment el desprendiment de lloses planes, que són utilitzades per a la construcció pròpia dels dòlmens.

2.- *Grup de Romanyà de la Selva*. Està representat per un grup variat de dòlmens, des del sepulcre de corredor, galeries catalanes granes i cistes megalítiques. El seu subsòl està format per roques àcides de granodiorita o granits, amb l'afloració de blocs de roca més dura que han estat utilitzats també per a la construcció dels seus dòlmens.

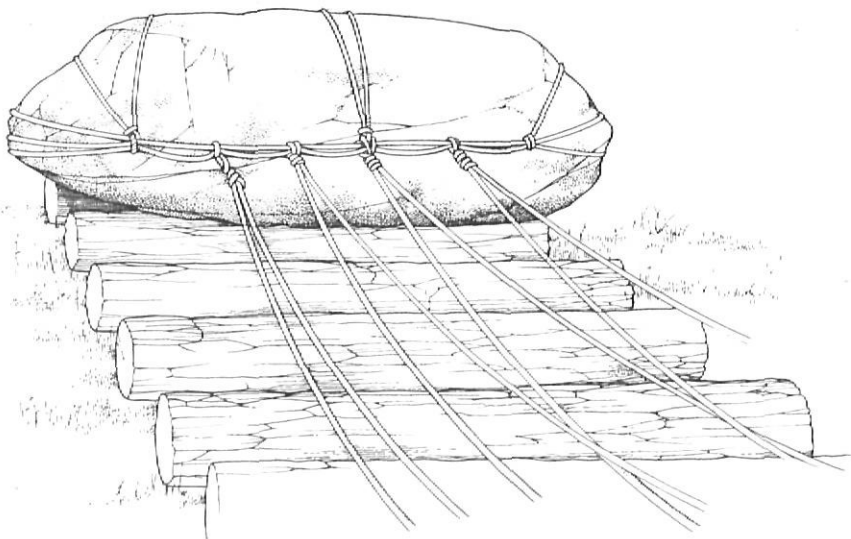
3.- *El grup de Calonge*. Format per un altre tipus de construcció funerària, mitjançant l'aprofitament de forats del rocam, balmes i abrics. El subsòl també està format de granit altament degradat, on la cova autèntica és difícil de trobar.

Vista la comparació dels materials que componen l'aixovar funeràri de tots els grups, s'observa que tots ells devien conviure aproximadament en un mateix moment cronològic, que s'estén des del Neolític Mitjà Final fins a l'Edat del Bronze (marge des del 3000 al 1500 a.C.), moment aproximat en què els entesos col·loquen el Megalitisme.

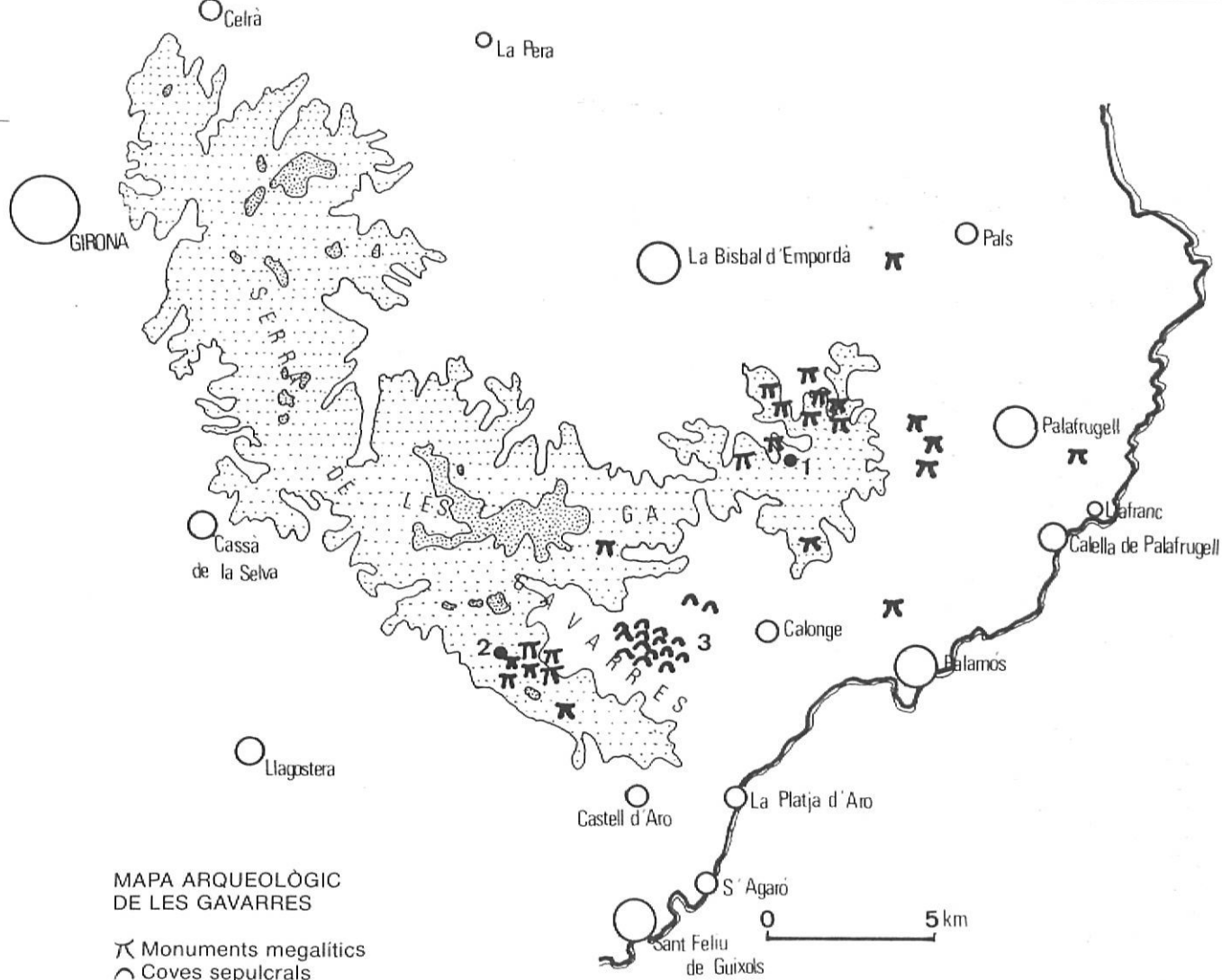
Distribució, evolució i origen dels dòlmens

Els *sepulcres de corredor* abunden a l'Alt Empordà i són els més antics. Només coneixem un cas al Baix Empordà, el dolmen de *Mas Bousarenys-Santa Cristina d'Aro*, amb una cambra tan llarga i un corredor tan curt que pot ser confós per una galeria catalana grossa, com la de la Cova d'en Dayna. El sepulcre de corredor és el tipus més antic, i dins aquesta cronologia els del Baix Empordà serien més moderns.

Pertanyen a una època del Neolític Mitjà (3200-2500 a.C.) i sembla que conviuen amb els sepulcres de

Un sistema de transport de blocs de pedra en la construcció megalítica.

fossa, una pràctica diferent d'enterrament.

Les *galeries catalanes* (o galeries cobertes, segons Esteva) poden ser dividides en dos grups:

1.- *galeries catalanes petites*, que segueixen la línia de la costa, a partir de l'Alt Empordà, amb una forta concentració en la zona de les Gavarres, per continuar cap al Marisme. De 20 dòlmens coneguts d'aquesta època, 7 pertanyen a les

Gavarres i la majoria són concentrats a Fitor:

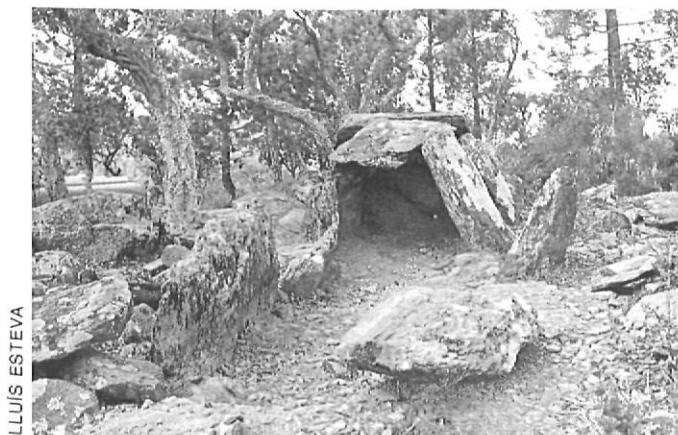
- Tres Caires (Fitor)
- Roca del Gla (Fitor)
- Serra Mitjana (Fitor)
- Taula dels Tres Pagesos (Fitor)
- Mas Estanyet (Fitor)
- Dolmen d'en Botey (Fitor)
- Puig d'Arques (Cruïlles)

2.- Les *galeries catalanes grosses*. Tenen la mateixa distribució que les petites, però són molt poc

nombroses. D'unes 7 conegudes a Catalunya l'any 1964, dues es troben en el terreny de les Gavarres.

- El Cementiri dels Moros
- La cova d'en Dayna (a Romanynà de la Selva).

La *cova d'en Dayna*, un monument megalític conegut, podria ser un entremig entre aquestes galeries i els sepulcres de corredor, per la seva aproximació al dolmen de Mas Bousareny-Santa Cristina d'Aro.

LLUIS ESTEVA

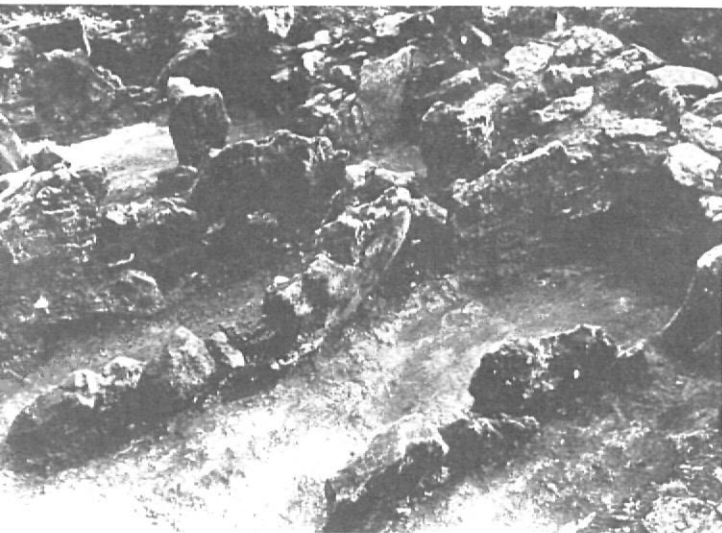
"Mas Estanyet", Fitor. Galeria catalana petita. Descobert per Joan Botey i restaurat per L. Esteva, l'any 1969.

CIAG

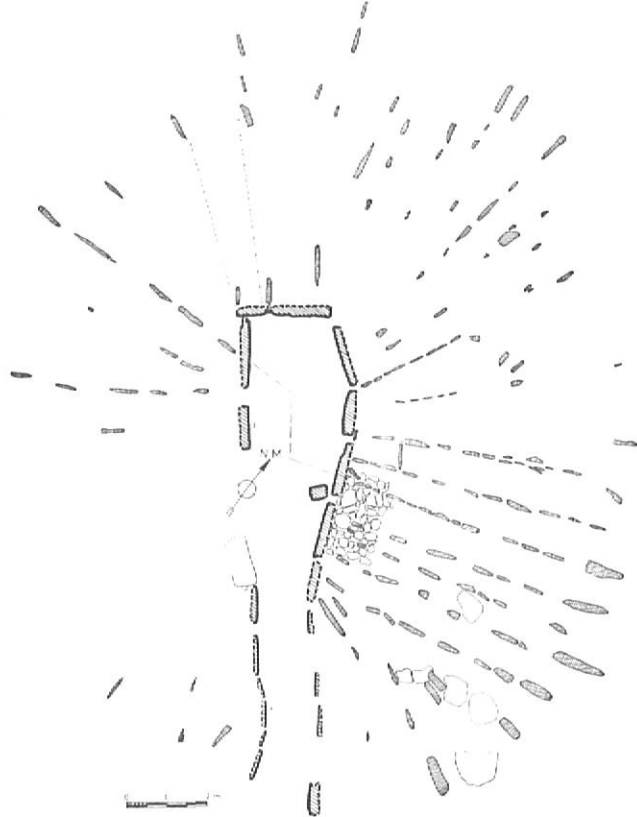
"Tres Caires", Fitor. Galeria catalana petita.

Cementiri dels Moros a Torrent. Un dòlmen del tipus galeria catalana grossa, amb el "cromlech" distribuït radialment. Segons l'extensió del túmul, aquest monument abarca una extensió de 20 metres, (gràfic a la dreta).

LLUIS ESTEVA

Les galeries catalanes són considerades evolucionades dels sepulcres de corredor del Pirineu Oriental i d'influència francesa. Tenen una cronologia que pertany al Neolític Final (2.500-2.100 aC.). S'estenen des del Maresme fins a l'Auda, en zona costanera.

Les cambres simples (o dòlmen simples). Són el tipus més nombrós de Catalunya i es troben totalment escampades per tot el Pirineu. Són d'estatura gran i tenen la llosa de coberta tan pesant, que

és impossible aixecar-la fàcilment per efectuar la inhumació. Per aquesta circumstància, quasi sempre tenen una llosa vertical rebaixada. N'hi ha de diversos tipus, segons la planta de la cambra. Així, les de planta rectangular estan molt escampades, en canvi de les de cambra poligonal, més antigues, es coneixen, des del Maresme al Baix Empordà:

- Puig ses Forques (Calonge)
- Tres Peus (Fitor)

La cronologia correspon a un període Calcolític-Bronze Antic (2100-1500 aC.) i les de les Gavarres són considerades més antigues que les de l'interior.

Les cistes megalítiques, de dimensions més petites que les cambres simples, es diferencien d'aquestes principalment pel sistema de coberta, i perquè estan excavades en el subsòl. La llosa de coberta era més lleugera i per tant la inhumació es devia efectuar des de dalt. Aquesta classe de cista, de

LLUIS ESTEVA

"La Cova d'en Dayna". Monument megalític, galeria coberta, més important de les Gavarres i un dels més espectaculars dels dòlmen del Pirineu català. És l'únic monument protegit i de propietat pública d'aquesta categoria a les Gavarres.

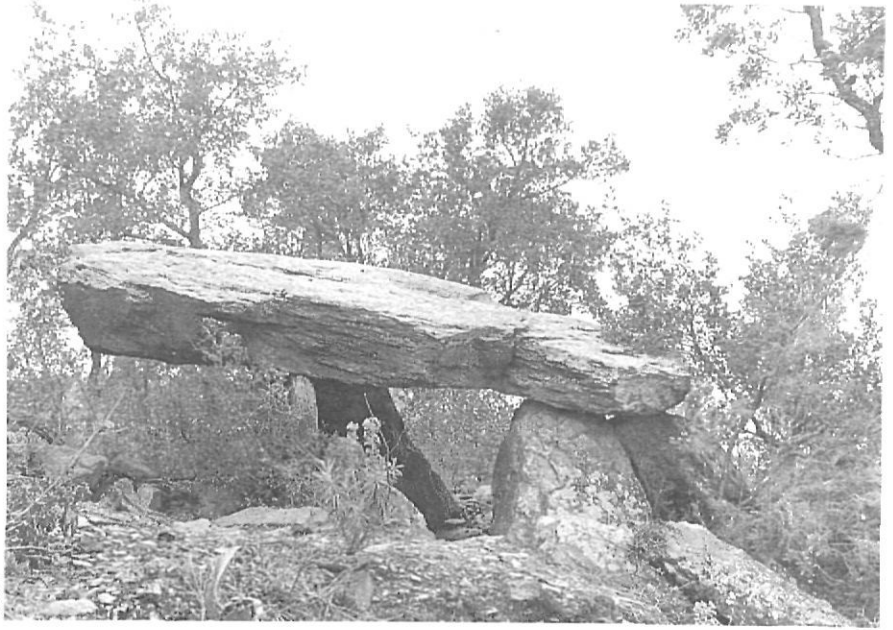
planta rectangular, té un origen tan antic com les del sepulcre de corredor. A la costa se'n coneixen poques, d'aquest tipus. A les Gavarres en coneixem a Romanyà de la Selva i a la carretera de Calonge.

La cronologia d'aquestes cistes megalítiques seria paral·lela a la fase antiga dels dòlmens, des del Neolític Mitjà, i la seva procedència sembla vinguda de l'interior de Catalunya (del grup de Solsona).

Durant l'Edat de Bronze avançada tenim indicis de reutilització d'aquests monuments, però mai no són construïts de nova planta. Així, a les Gavarres tenim indicis d'això en el dolmen de *Puig ses Forques* (Calonge).

Els monuments escultòrics anomenats "menhirs" (o pedra dreta) devien estar associats al fenomen megalític. La mancança d'excavacions al voltant d'aquestes pedres i la seva difícil interpretació dificulten saber el grau de relació amb els dòlmens. A les Gavarres en tenim una bona representació:

- La Murtra (Romanyà de la Selva).

"Els Tres Peus", Fitor. Un exemple de cambra simple.

- Mas de la Font (Santa Cristina d'Aro).
- Sa Pedra Aguda o Pedra de les Goges (Santa Cristina d'Aro).
- Puig ses Forques (Calonge).

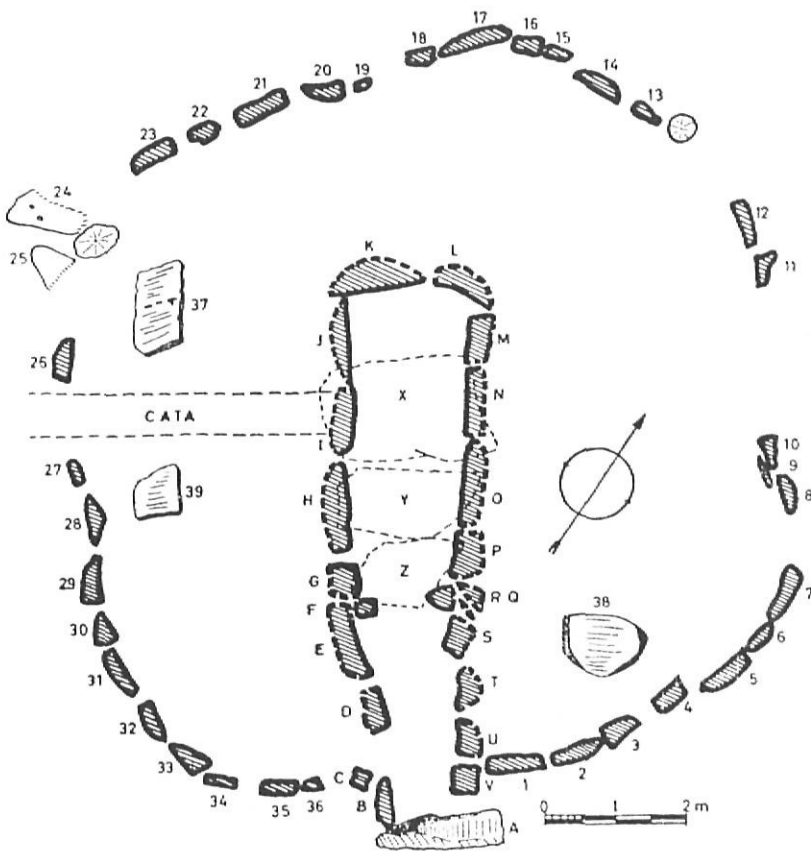
El grup de Calonge

Independentment de les aglomeracions megalítiques del grup de Fitor o de *Romanyà de la Selva*, en la zona de Calonge s'ha format un tipus de construcció natural format per cavitats entremig dels blocs granítics i que no acaben de configurar realment coves, un tipus d'habitable subterrani. Aquestes pseudocoves, abrics, balmes i similars es concentren en el paratge denominat 'Vall de Molins' (hi ha 18 coves de les 21 estudiades) i dins el terme de Calonge. Aquests forats del rocam se situen dins un període recent del Megalítisme, en una fase ja Calcolítica, o època dels inicis del metall.

Les característiques més repetides d'aquestes cavitats són de dimensions reduïdes que dificulten l'habitable i l'aixopluc, han estat utilitzades i retocades per l'home i presenten un aixovar uniforme, com botons prismàtics, d'os amb perforació, granets d'enfilall, eines de sílex i vasos ceràmics.

D'aquestes coves, que hom suposa sepulcrales, només 4 manifesten restes humanes. (Tot l'estudi que Assumpció Toledo i Bibiana Agustí han fet d'aquestes coves ha estat el material exposat al Museu de Calonge i no fruit d'unes excavacions sistemàtiques). Les dues coves que han presentat un material arqueològic ric són:

- La cova de Sa Guilla (que presenta restes d'inhumació)

LLUIS ESTEVA

Alçat de la galeria catalana de Romanyà de la Selva. Segons "cromlech", el monument en si té un diàmetre màxim de 12 metres i segons túmul hi ha una longitud màxima de 16 metres.

"Pedres Dretes d'en Reïàs". Actualment han desaparegut.

- La *cova Bona* (que presenta restes de cremació).

El cas que s'hi observin restes de cremació en alguns dels enteraments no significa ni de bon tros haver de practicar un ritu nou. Més aviat es tracta d'una acció directa del foc sobre el mort sense alterar-lo, almenys en algunes de les seves parts. Aquesta és una pràctica repetida a partir del període recent del Megalítisme, a tot el Pirineu, i hom ho ha entès com un fenomen de reduir el cadàver abans d'enterrar-lo.

En conjunt presenta una unitat curiosa i particular que caldria protegir i investigar més.

Un patrimoni arqueològic torturat

Un mapa arqueològic que ha elaborat el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya recull un total de 205 jaciments localitzats al Baix Empordà, més de la meitat dels quals formen part de la zona de les Gavarres. Així, de la zona de *Calonge* menciona un total de 41 jaciments coneguts, a *Castell d'Aro* 8, a *Forallac* (Fonteta-Fitor, Peratal·lada i Vullpellac) 26, a *Palatrugell* 11, a *Santa Cristina d'Aro* 28...

Acompanya aquest mapa un estudi previ de l'estat lamentable d'una bona part dels jaciments i de la urgència de la seva protecció. Dels sepulcres megalítics, s'expressa que aquesta situació és escandalosa, sobretot quan una gran majoria d'aquests poden ser considerats uns monuments arquitectònics. 28 dòlmens estan amenaçats d'una destrucció total, segons l'informe que la Generalitat de Catalunya ha lliurat al Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Si a més analitzem la història de les descobertes, ens trobem que en molts casos la informació és nul·la, malgrat l'esforç extraordinari que Lluís Esteva ha realitzat per recuperar una bona part d'aquesta informació.

Catalunya és rica en jaciments arqueològics quant a nombre, però el subsòl i la manca de recursos de matèries primeres han demostrat una aparença pobra, però això no afecta en absolut la història de l'evolució i dels pobles que aquí s'establiren. El nostre país, més que un altre, necessita un projecte comú que millori els treballs arqueològics i la protecció del patrimoni.

Un monument megalític es troba amb una doble degradació: la natural i la intervenció humana. D'aquesta última la més greu és l'espe-

BIBLIOGRAFIA

ESTEVA, L., 1964. "Sepulcros megalítics en las Gabarras (Gerona) I". *Corpus de Sepulcros Megalítics* 3 (Gerona).

ESTEVA, L., 1965. "Sepulcros megalítics en las Gabarras (Gerona) II". *Corpus de Sepulcros Megalítics* 4 (Gerona).

ESTEVA, L., 1970. "Sepulcros megalítics en las Gabarras (Gerona) III". *Corpus de Sepulcros Megalítics* 5 (Gerona).

ESTEVA, L., 1983. "Tècnica constructiva en els sepulcres megalítics de l'Empordà" *Publicacions de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà*, 2. pp. 13-27.

TARRÚS, J.; CASTELLS, J.; CHINCHILLA, J.; VILARDELL, R. "El fenómeno megalítico en el Pirineo Oriental de Catalunya". *Papers in Iberian Archaeology*. B.A.R. International Series 193-OXFORD.

TOLEDO, A.; AGUSTÍ, B. "Les coves de Calonge: estudi dels materials arqueològics", *Publicacions de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà* (en premsa).

culació del terreny, conjuntament amb el descontrol de les troballes arqueològiques. A poc a poc, ens trobarem mancats de tota informació d'un fenomen del qual a penes sabem res, perquè calen treballs científics de categoria. El nostre patrimoni està condemnat a morir.

Cal remarcar urgentment que les zones dolmèniques de les Gavarres estan en perill constant, per tal que se n'estableixi la protecció. (Les Pedres Dretes d'en Ruas —vegeu la fotografia— han desaparegut).

Un monument megalític consta de tres parts importants i davant la seva significació, calen ser conservades: el *nucli funerari*, format per la cambra (i el corredor); la *coberta*, formada per l'espai que cobreix el monument, anomenat *túmulo* i que presenta un radi més extens, i el límit d'aquest enterrament, marcat per un *cromlech*. Un monument megalític necessita, almenys, una protecció natural de 50 metres de diàmetre (25 metres de radi, a partir del nucli funerari o cambra), si volem estar segurs de la seva supervivència.

Enriqueta Pons és arqueòloga.